

Klassresenärer i gymnastiksalen

En analys av de studenter som tog examen från Gymnastik- och idrottshögskolans kvinnliga gymnastiklärarkurs 1972

Hans Bolling¹ & Leif Yttergren²

¹ Oberoende forskare;² Gymnastik- och idrottshögskolan, GIH, Stockholm
Författarkontakt <leif.yttergren@gih.se>

Abstract

Social climbers in the gymnasium: An analysis of the female students who graduated from the Swedish School of Sports Science's gymnastics teacher course in 1972

In the early summer of 1972, 69 young women graduated from the Swedish School of Sports Science and were thus given the prestigious title of Gymnastic Director. The aim of this article is to analyse the professional careers of the graduates. This is done by means of a collective biographical study of the 43 who answered a questionnaire. To widen the scope the answers have been compared with results from studies of women who graduated from the school in 1893 and 1932. In terms of age and geographical origin the women who graduated in 1972 did not differ in any significant way from their predecessors. However, they differed from them in several other regards, including social background. Until the middle of the 20th century this education had been for the daughters of the elite, in the early 1970s it was an education for young and ambitious daughters of the Swedish welfare state with career ambitions. They were also able to sustain their careers when they started a family. In light of what we know about them, it is right to categorize them as successful social climbers, which thanks to the social broadening of higher education were given previously unseen opportunities to utilize their talent.

Key words: female physical education teachers, career, class, marriage, status, work environment, status

Inledning

Försommaren 1972 tog 69 kvinnor examen från Gymnastik- och idrotts-högskolan i Stockholm (GIH), därmed fick de den prestigefyllda titeln gymnastikdirektör och blev behöriga att undervisa i ämnet gymnastik i grundskolan och på gymnasiet.¹ Utbildningen vid GIH var tvåårig och kunde vid denna tidpunkt karakteriseras som en prestigeutbildning med stränga och flera formella behörighetskrav.²

Kvinnor har haft möjlighet att i offentlig regi utbilda sig till professionella och offentligt sanktionerade idrottslärare³ sedan 1864. Det innebär att yrket var ett av de första som krävde högre professionsutbildning som kvinnor kunde söka sig till och försörja sig genom. Vilka dessa kvinnor var, vilka karriärmöjligheter de hade och hur möjligheterna att kombinera yrkesliv med familjebildning var har vi uppmärksammat i studier av avgångsklasserna från Gymnastiska centralinstitutet (GCI) 1893 och 1932. Den bild som tonar fram är att det i stor utsträckning rörde sig om kvinnor ur samhällets högre skikt och att de hade goda möjligheter att göra karriär, men att en yrkeskarriär inte utan uppoffringar lät sig kombineras med familjebildning.⁴

Under 1960-talet skedde en kraftig tillväxt inom den del av staten som hanterar välfärdsfunktioner. Det började inom skolan med 1950-talets stora kullar av skolbarn och grundskolereformer, gymnasieutbyggnad och högskoleexplosion och fortsatte med vården som expanderade med utbyggnad av sjukhus, äldrevård och socialtjänst. Välfärdstaten byggdes ut. Den offentliga sektorns andel av ekonomin ökade kraftigt. Denna ex-

1 *Gymnastik- och idrotts-högskolan i Stockholm. Redogörelse för högskolans verksamhet under arbetsåret 1971–1972* (Stockholm, 1972), s. 5–6. I samband med att en ny läroplan infördes 1980 ändrades namnet på skolämnet från gymnastik till idrott och när den nya läroplanen infördes 1994 fick ämnet namnet idrott och hälsa. Björn Sandahl, *Ett ämne för alla? Normer och praktik i grundskolans idrottsundervisning 1962–2002* (Stockholm, 2005), s 94.

2 *Svensk författningssamling: SFS. 1967:273, Kungl. Maj:ts stadga för gymnastik- och idrotts-högskolorna: given Stockholms slott den 25 maj 1967* (Stockholm, 1967), s. 649–650.

3 I det följande används termen idrottslärare. Fram till 1934 inkluderade examen från GCI både behörighet att arbeta som sjukgymnast och idrottslärare.

4 Hans Bolling & Leif Yttergren, "Swedish Gymnastics for Export: A Study of the Professional Careers and Lives of Swedish Female Gymnastic Directors 1893–1933", *International Journal of the History of Sport* 32:11–12 (2015); Hans Bolling & Leif Yttergren, "Kvinnor, karriär och familj: En studie av svenska kvinnliga gymnastikdirektörer yrkeskarriärer och livsöden kring sekelskiftet 1900", *Historisk Tidskrift* 136:2 2016; Leif Yttergren, "Hemmafru eller gymnastikdirektör eller både och? Kvinnliga gymnastikdirektörer, GCI och folkhemmet 1932–1952", *Nordic Journal of Educational History* 6:1 (2019).

pansion förändrade såväl ekonomiska som sociala förhållanden för stora delar av befolkningen.⁵

Bilden av 1970-talet är att det var en tid då arbetet med att skapa ett nytt, mer jämlikt Sverige där kvinnors möjligheter och incitament att öka sitt deltagande i arbetslivet tog fart på allvar. Det svenska socialförsäkringssystemet karaktäriserades inte längre av ett familjeförsörjarsideal utan av inkomstrygghet och en tvåförsörjarmodell.⁶ En starkt utbyggd barnomsorg i kommunal regi skapade dessutom en offentlig tjänst där kostnaderna hölls på en nivå som gjorde det ekonomiskt försvarbart för föräldrar att återvända till yrkeslivet när barnet var redo för förskolan. Den kommunala barnomsorgen tillsammans med avskaffandet av sambeskattningen skapade goda förutsättningar för kvinnor att stanna kvar i arbetslivet även efter det att de bildat familj.⁷

De studenter som inledde sina studier vid GIH i början av 1970-talet gjorde det alltså i en tid när samhället höll på att förändras och högre utbildning öppnades upp för nya sociala grupper.⁸ Det innebar att de tillhörde en generation som gavs möjligheter som tidigare generationer saknat. Forskning har också visat att det rörde sig om en generation som tog vara på dessa möjligheter. I en rapport från Eurofond 2017 studeras social rörlighet i EU:s medlemsländer. I Sverige registreras en ökad social mobilitet när det gäller generationen född decennierna efter andra världskriget. Sverige blev ett socialt rörligt land under 1970- och 1980-talen, vilken klass föräldrarna tillhörde spelade mindre roll än tidigare för att få ett bättre arbete och högre levnadsstandard samt inte minst få tillgång till högre utbildning.⁹

Syftet med denna studie är att genom en undersökning av de kvinnliga studenter som tog examen från GIH 1972, dels analysera en grupp kvinnliga yrkesutövare med professionsutbildningens karriärmöjligheter i en tid präglad av offentliga insatser för ökad utjämning både vad gäller klass och kön, dels analysera hur förutsättningarna för en profession utvecklats och förändrats sedan slutet av 1800-talet. Studien omfattar kvinnornas

5 Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012*. Norstedt: Stockholm, 2013, s. 35–36.

6 Klas Åmark, *Hundra år av välfärdsolitik. Välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige* (Umeå, 2005), s. 226–227.

7 Christina Florin, ”Skatten som befriar. Hemmafruar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt” i Christina Florin, Lena Sommestad och Ulla Wikander (red.) *Kvinnor mot kvinnor: Om systerskapets svårigheter*. (Stockholm, 1999); Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012* (Stockholm, 2013), s. 182–186.

8 Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*, 7., rev. uppl. (Lund, 2004), s. 190–201.

9 Eurofound, *Social mobility in the EU* (Luxemburg, 2017), s. 1, 31–34.

yrkeskarriärer under perioden 1972–2019. Hur länge stannade de i yrket? Gjorde de karriärer i andra yrken? Hur upplevde de sitt yrke och dess status över tid? Vilka var de stora utmaningarna i yrket vad gäller arbetsmiljö och jämställdhet? Hur påverkades yrkeskarriären av giftermål och familjebildning? Förutom dessa yrkesrelaterade frågor har även biografiska uppgifter om respondenterna sammanställts: ålder, geografisk hemort, klasstillhörighet, civilstånd. Detta för att kunna jämföra dem med tidigare generationer kvinnor som utbildat sig till gymnastikdirektörer.

Gymnastik- och idrottshögskolan

GIH hade grundats 1813 av Per Henrik Ling under namnet Gymnastiska centralinstitutet, och den gymnastik som utvecklades där, känd som linggymnastik eller svensk gymnastik, kom under 1800- och 1900-talen att spridas över världen tack vare GCI-utbildade gymnastikdirektörers missionerande arbete.¹⁰

Under 1900-talets första decennier blev GCI och dess verksamhet föremål för ett omfattande utredningsarbete. Den mest brännande frågan gällde sjukgymnastikens ställning inom GCI-utbildningen. Utredningsförslag om förändringar lämnades 1910, 1915, 1924, 1927 och 1931, men ledde inte till något resultat. År 1934 antog emellertid riksdagen ett förslag som innebar att undervisningen delades upp i en gymnastiklärar- och en sjukgymnastlinje, vilket innebar att en av den svenska gymnastikens grundtankar om gymnastik som sammanhållet system där de olika delarna kompletterade varandra gick förlorad. De pedagogiska gymnasterna förblev knutna till GCI och fick behålla gymnastikdirektörstiteln medan sjukgymnasterna hamnade under läkarnas kontroll och förlorade sin direktörstitel.¹¹

Vid mitten av 1960-talet utbildades cirka 150 gymnastikdirektörer årligen, vilket inte räckte till för att hålla jämna steg med ett växande behov. För att komma till rätta med bristen på gymnastikdirektörer inrättades en ny utbildningsinstitution i Örebro 1966, GIH Örebro. Tillsammans

10 International congress for the history of sport and physical education, *8th international congress for the history of sport and physical education: At the request of International association for the history of physical education and sport (HISPA) arranged by Swedish society for the history of sport (SVIF): Uppsala, Sweden, 4–9 June, 1979: Congress report* (Uppsala & Stockholm 1979). Jan Lindroth, *Ling – från storhet till upplösning: Studier i svensk gymnastikhistoria 1800–1950*. (Eslöv, 2004).

11 Anders Öttosson, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen? En undersökning av maskulinisering och avmaskulinisering 1813–1934* (Göteborg, 2005), s. 343–370.

med institutet i Stockholm som döptes om till Gymnastik- och idrotts-högskolan, Stockholm skulle de båda svara för landets gymnastiklärarut-bildning. Utbildningen var tvåårig.

Att namnet ändrades till Gymnastik- och idrottshögskolan kan ses som ett exempel på idrottens allt större betydelse i högskolans praktiska och teoretiska verksamhet på bekostnad av den specifikt svenska gymnastiken.¹² Utbildningen blandade praktiska och teoretiska ämnen där inte minst de förstnämnda i vid mening hade en framträdande plats. Fokus låg vid att lära ut färdighet i skilda idrotter.¹³

Kvinnliga gymnastikdirektörer – en bakgrundsteckning

Kvinnliga gymnastikdirektörers liv och verksamhet i ett historiskt per-spektiv har som nämnts intresserat forskare.¹⁴ Utbildningen vid GCI var en av de första högre professionsutbildningarna där kvinnor gavs chansen att studera och från 1887 fick både män och kvinnor prestigeti-teln gymnastikdirektör vid examen. Denna examen hade under slutet av 1800-talet och 1900-talets första hälft högt anseende i Sverige och inter-nationellt. Utbildningen gav de kvinnliga gymnastikdirektörerna möjlig-

12 Suzanne Lundvall & Jane Meckbach, *Ett ämne i rörelse: Gymnastik för kvinnor och män i lärarutbildningen vid Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögsko-lan under åren 1944 till 1992* (Stockholm, 2003), s. 122, 142, 156. Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad. Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögs-kolan 1813–2013* (Stockholm, 2013), s. 10–11.

13 *Gymnastik- och idrottshögs-kolan i Stockholm*, s. 3, 9–12; Jane Meckbach & Bengt Larsson, ”Läraprogrammet. En utbildning i ständig förändring”, i Suzanne Lundvall (red.) *Från Kungl. Gymnastiska Centralinstitutet till Gymnastik- och idrottshögs-kolan* (Stockholm, 2014), s. 90–92.

14 Bolling & Yttergren, 2015; Bolling & Yttergren, 2016; Barbro Carli, *The making and breaking of a female culture: The history of Swedish physical education ‘in a different voi-ce’* (Göteborg 2004); Suzanne Lundvall & Jane Meckbach, *Pionjärer med moraliskt mod: Ett sekel med en kvinnlig lärarutbildning i kroppsövning*, i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad. Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögs-kolan 1813–2013* (Stockholm, 2013); Else Trangbæk, *Sally Högström og det moderne kvindeprojekt: Svensk gymnastik og GCI’s betydning i Danmark*, i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad. Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögs-kolan 1813–2013* (Stockholm, 2013); Pia Lundquist Wanneberg, *Elin Falk, GCI och föreställningar om barnet: En analys av gymnastikstriden vid Stockholms folkskolor 1910–1913*, i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad. Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögs-kolan 1813–2013* (Stockholm, 2013); Kerstin E Wallin, *Hildur Ottelin 1866–1927* (Stockholm, 2004); Birgitta Wist-rand, *Martina Bergman Österberg: Svenskan som satte liggymnastiken på världskartan* (Stockholm, 2018); Leif Yttergren & Hans Bolling, ”Kvinnorna i Stockholm-OS 1912 Gymnastikkvinnornas kamp för plats i det offentliga fysiska rummet”, *Idrott, historia och samhälle* 2016; Yttergren, 2019.

het att verka som välutbildade auktoriteter med en exklusiv examen. De höll också kontakten sedan de tagit sin examen och därmed skapade de ett nätverk av gymnastikdirektörer som sträckte sig över stora delar av västvärlden. Sammantaget innebar detta att de, så länge de inte bildade familj, hade ett stort handlingsutrymme när de kom till att göra yrkeskarriär.¹⁵

Detta förändrades i viss grad under mellankrigstiden, då kvinnliga gymnastikdirektörer kunde välja mellan olika strategier vid familjebildning: hemmafru på heltid utan att återvända till yrket, hemma endast vid barnafödandet och snabbt tillbaka till yrket, hemmafru tills barnen var i skolåldern och sen tillbaka till yrket. Detta dubbelarbete skulle till viss del kunna förklara att det sociala och politiska samhällsengagemanget minskade bland de gymnastikdirektörer som tog examen under mellankrigstiden i jämförelse med de kring sekelskiftet som engagerade sig för att stärka kvinnans ställning i samhället och var aktiva i kampen för kvinnlig rösträtt. Det minskade samhällsengagemanget återspeglades även i den verksamhet som bedrevs inom de kvinnliga gymnastikdirektörernas intresseorganisation, Föreningen GCI. Efter första världskriget blev den sociala sammansättningen bland dem även något mindre exklusiv samtidigt som möjligheterna att göra en internationell karriär blev sämre. Endast i undantagsfall lämnade de yrket för en annan yrkeskarriär.¹⁶

Den största förändringen av de kvinnliga idrottslärares yrkesidentitet som inträffade under 1900-talet var när de efter 1934 inte längre utbildades till sjukgymnaster och idrottslärare utan endast det senare. Den dubbla yrkeskompetensen hade varit viktig inte bara för deras yrkesidentitet utan även för deras möjlighet att försörja sig.¹⁷

Gymnastik- och idrottslärare¹⁸

Under stora delar av 1900-talet rådde särundervisning i de svenska gymnastiksalarna. Det innebar att en kvinnlig och en manlig undervisningskultur skapades. Forskning har visat att när samundervisning infördes under 1980-talet blev de kvinnliga eleverna men också de kvinnliga lärar-

15 Bolling & Yttergren, 2016.

16 Bolling & Yttergren, 2015; Yttergren, 2019; Hans Bolling, *Föreningen GCI: En kamratförening för facklig kamp* (kommande).

17 Bolling, (kommande).

18 Beteckningarna gymnastik- respektive idrottslärare kommer att användas parallellt utan att allt för mycket betydelse ligger bakom ordvalen utan beror främst på vad källorna säger, samma sak gäller för gymnastiksal kontra idrottshall. Se även not 1.

na förlorare i och med att det blev den manliga undervisningskulturen som initialt blev norm, vilket visade sig inte minst i betygssättning.¹⁹

Även innehållet i gymnastikämnet och undervisningen vid GCI/GIH förändrades under 1900-talet i takt med samhällets förändring och att gymnastik som undervisningsämne tappat mot idrotten; en idrottsdiskurs ersatte den lingvgymnastiska diskursen.²⁰ Det har till och med hävdats att GCI/GIH:s mål under 1900-talet allt mer förskjutits från att utbilda lärare till att tillgodose idrottsrörelsens behov av ledare/tränare/forskare.²¹ Den faktiska undervisningen i idrottshallarna runt om i Sverige påverkades dock inte enbart av utvecklingen inom idrottsämnet utan även av förändringar i läro- och kursplanernas innehåll.²²

Det finns flera undersökningar som intresserat sig för idrottslärarna, deras bakgrund och karriärer. I en enkätundersökning 1984 tillfrågades gymnastikdirektörer som lämnat GCI 1949, 1950, 1955 och 1962 för att få veta vad de som lämnat yrket gjorde och när de lämnade det. Det visade sig att nästan 60 procent av dem fortfarande var verksamma som gymnastiklärare och att en tredjedel av de som lämnat yrket fortfarande var kvar inom utbildningsväsendet.²³ I en undersökning av drygt 80 idrottslärare (män och kvinnor) som utexaminerades från GIH Örebro 1976 studeras deras syn på yrket i vid mening efter examen. Studien är relevant i detta sammanhang då flera frågeställningar, bland annat om arbetsskador, trivsel, synen på samundervisning och avgång ur yrket är likartade.²⁴ En liknande studie gjordes några år senare, denna gång på en större population kvinnliga och manliga idrottslärare som utexaminerats vid olika tidsperioder. Resultaten visar bland annat att hela 41 procent bytt yrke, att få idrottslärare var över 55 år och att drygt 30 procent fått en arbetsskada i tjänsten.²⁵ En studie av vilken bakgrund studenter som gick på GIH 2004 hade, då antagningspoängen var ”mycket hög”, visar att de deras föräldrar var välutbildade och att de själva betraktade sig som

19 Carli, 2004.

20 Lundvall & Meckbach, 2003.

21 Claes Annerstedt, *Idrottslärarna och idrottsämnet: Utveckling, mål, kompetens – ett didaktiskt perspektiv* (Göteborg, 1991)

22 Sandahl, 2005.

23 Gun Händel & Alex Runsiö, *Vart tog de vägen? – Eller hur länge håller en gymnastiklärare?* Rapport från Svenska gymnastiksällskapets arbetsmiljögrupp 1984/85 (Stockholm, 1985).

24 Claes Annerstedt, Daniel Magnusson och David Johansson, ”Uppföljning av en årskull idrottslärare – 15 år efter examen”, *Tidskrift i gymnastik och idrott 1994*, vol. 5.

25 Claes Annerstedt, ”Varannan idrottslärare byter arbete!”, *Tidskrift i gymnastik och idrott 1986*, vol. 7, s. 8-14.

framstående studenter.²⁶ Därtill finns en mängd examensarbeten från exempelvis GIH i Stockholm om idrottslärares yrkesliv.

Välfärdsstat, högre utbildning klass och klassresenär – en begreppslig referensram

Enhetsskolans införande 1962 kan ses som en naturlig konsekvens av samhällets demokratisering och välfärdsstatens utbyggnad. Utbildning var ett verktyg för att åstadkomma social förändring. Grundskolan högstadium fick sammanhållna klasser, i årskurs nio från 1971, samtidigt som även gymnasieskolan reformerades. Antalet personer som tog studentexamen och realexamen ökade dramatiskt från 1960-talet och framåt. Studentantalet vid universitet och högskolor växte också i en tidigare aldrig skådad omfattning. Antalet högskolestuderande ökade med över 200 procent under perioden 1960–70, från 37 405 till 120 100.²⁷

Utbildningsexplosionen fortsatte de följande decennierna. Siffrorna talar för att politiken var framgångsrik och nya sociala klasser gavs möjlighet att vidareutbilda sig.²⁸ Många från miljöer utan tradition av högre utbildning hoppade på utbildningståget och kvalificerade sig därmed för ”medelklassyrken” som deras föräldrar och tidigare generationer aldrig eller i synnerligen begränsad utsträckning hade haft möjlighet att erhålla. I denna sociala omvandlingsprocess av samhället var de unga kvinnorna som gick ur GIH 1972 medaktörer och, vilket vi kommer att visa, även medresenärer på klassresetåget.²⁹

Få begrepp torde vara så utsatt för forskningstrender som klassbegreppet. Från att ha i princip varit oanvänt före 1960-talet fick det i samband med radikaliserings- och universitetsvärlden ett starkt uppsving från 1970-talet. Nya forskningsfrågor ställdes och nya befolknings- och yrkeskategorier (läs arbetarklassen) undersöktes, och inte sällan var klassbegreppet med utgångspunkt i Max Webers och Karl Marx teorier centralt i dessa studier.³⁰ Efter detta uppsving för klassbegreppet som

26 Jane Meckbach & Ingemar Wedman, ”Idrottslärarstudenten vid GIH”, *idrottsforum.org*, (2007-01-31).

27 Richardson, 2004, s. 56–57, 161, 190–201.

28 Maria Stanfors, *Education, Labour Force Participation and Changing Fertility Patterns* (Stockholm, 2003), s. 154.

29 Det yrke de valt var också ett med goda framtidsutsikter. ”Vad ska jag välja”, *Aftonbladet*, 7 maj 1971, s. 10.

30 Se bl.a Harry Braverman, *Arbete och monopolkapitalism: Arbetets degradering i det tjugonde århundradet* (Stockholm, 1985); Bill Sund, *Nattens vita slavar: Makt, politik och*

ett analytiskt verktyg tappade det successivt sin lyskraft och andra begrepp som genus, etnicitet och intersektionalitet ansågs mer användbara. Ibland med motiveringen att klass hör ett förgånget industrisamhälle till, men också som en konsekvens av postmoderna angrepp på det man kallade positivismen.³¹

Det finns emellertid tecken på en renässans för klassbegreppet. I boken *Klass* från 2016 lyfts begreppet åter fram med utgångspunkt i nämnda Marx och Webers teorier. Bland annat noteras: ”Klass yttrar sig i livets alla områden – hur man uttrycker sig, vilken bild av sig själv man har, vem man blir tillsammans med, var och hur man bor och tillbringar fritiden.”³² Senare tids forskning tar i regel avstamp i Max Webers klassanalyser och dessa inkluderar flera olika variabler, bland annat utbildning, och fokuserar inte enbart på de ekonomiska resurserna och dess fördelning i samhället, vilka är centrala i traditionell marxistisk klassanalys. Utifrån ett weberskt perspektiv är således utbildning en viktig indikator på klass och före 1960-talets utbildningsexplosion gick en skarp skiljelinje mellan de som hade högre utbildning och de som inte hade det, men detta kom att ändras. Klasskillnaderna flyttade nämligen in i högskolevärlden från 1960-talet, och det är just denna nyordning som är av särskilt intresse i denna studie. Undersökningen avser som nämnts bland annat att undersöka de kvinnliga idrottslärarnas klasstillhörighet och därmed hörande sociala mobilitet.³³

Begreppet klassresa är relativt nytt ord i det svenska språket och enligt *Svensk ordbok* betyder klassresenär ”person som avancerat socialt”.³⁴ Det handlar alltså om social mobilitet, ”en ’resa’ från en social och kulturell belägenhet till en annan”.³⁵ Individerna lämnar genom studier sin uppväxtmiljö och träder in i nya sammanhang. Såväl forskningen som skönlitteraturen har intresserat sig för begreppet.³⁶ Klassresan har nästan uteslu-

teknologi inom den svenska bagerinäringen 1896–1955 (Stockholm, 1987); Klas Åmark, *Maktkamp i byggbranschen. Avtalsrörelser och konflikter i byggbranschen 1914–1920* (Lund, 1989)

31 Maria Oskarson, Tomas Berglund & Mattias Bengtsson, ”En fråga om klass” i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson och Thomas Berglund (red.) *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik* (Stockholm, 2010), s. 7–10. Kjell Goldmann, *Identitet och politik* (Stockholm, 2008), s. 16.

32 Magnus Hörnqvist, *Klass* (Stockholm, 2016), s. 17.

33 Hörnqvist, 2016, s. 29–30, 46–60.

34 *Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien [I] A – L* (Stockholm, 2009), s. 1502.

35 Mats Trondman, *Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan* (Stockholm, 1994), s. 24.

36 Trondman, 1994; ; Wennerström, Ulla-Britt, *Den kvinnliga klassresan* (Göteborg, 2003), Susanne Alakoski & Karin Nielsen, *Tala om klass* (Stockholm, 2006), Lena Sohl, *Att veta sin klass. Kvinnors uppåtående klassresor i Sverige* (Stockholm, 2014).

tande kommit att ses som en positiv uppåtgående social rörelse där män och kvinnor ur arbetarklassen avancerat till medelklassen. Något förenklat kan hävdas att klassreseforskningen både fördjupats och breddats över tid: från att ha undersökt männens klassresa till att analysera kvinnornas till att även belysa invandrarnas.³⁷ Vad som gör denna forskning intressant i detta sammanhang är att (högre) utbildning ses som det givna strategiska klassresenärredskapet. Socialdemokratins kamp mot klassklyftor var i mångt och mycket en kamp för att ens föräldrars ställning inte skulle vara avgörande för barnens. Genom förändringar av utbildningssystemet skulle jämlika möjligheter skapas. Klassresebegreppet behöver alltså inte inrymma negativa konnotationer mot klassen som lämnas. Centrala begrepp i förståelsen av klassresenären är således klass – utbildning – välfärdsstat.

Urval, material och metod

Undersökningen baseras i huvudsak på en enkät som sänts ut till de som tog examen från den kvinnliga lärarkursen vid Gymnastik- och idrotts-högskolan i Stockholm försommaren 1972. Valet av den specifika årgången har styrts av goda relationer med en av studenterna, vilket underlättat arbetet med att upprätta kontakter och skapa förtroende för undersökningen och dess genomförare.

Enkäten har sänts ut via e-post till 56 av de 69 som tog examen.³⁸ Totalt 43 av dem har besvarat enkäten, tio har inte svarat och tre av e-postadresserna visade sig inte fungera. Innan enkäten skickades ut, testades den på två pensionerade gymnastikdirektörer för att säkerställa dess tillförlitlighet, användbarhet och relevans. Respondenterna kunde besvara enkäten antingen genom att fylla i en fil som bifogats e-postmeddelanden eller genom att besvara den direkt på internet.

Skapandet av källmaterial med hjälp av enkäter och intervjuer väcker forskningsetiska frågor, vilka genomsyrat hela forskningsprojektet. För

För exempel från skönlitteraturen se t.ex. Åsa Linderborg, *Mig äger ingen* (Stockholm, 2007); Lena Andersson, *Var det bra så* (Stockholm 1999); Alexandra Pascalidou, *Bortom mammas gata* (Stockholm, 2001). Sistnämnda bok tar upp klassresan ur ett invandraperspektiv; ett perspektiv som blivit allt mer förekommande under senare tid även inom forskningen.

37 Lena Sohl, "Kön, klass, plats och svenskhet: klassberättelser i dagens Sverige", i *Vad händer med jämställdheten? Nedslag i jämställdhetens synfält*. Red. Paulina de los Reyes (Uppsala, 2011), s. 39-61

38 Här bör nämnas att några personer avlidit, bl.a. tre i en klass.

att respondenterna ska känna sig trygga med att dela med sig av personliga erfarenheter har vi beaktat Vetenskapsrådets etiska regler för forskning och tagit hänsyn till dess framskrivna fyra allmänna huvudkrav: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav.³⁹

Det finns också anledning att göra vissa källkritiska påpekanden. Berättande källmaterial rymmer källkritikens klassiska problem kring närhet, tendens, beroende och urval.⁴⁰ Enkäten behandlar händelser som utspelat sig under det senaste halvsekle, vilket givetvis kan ha påverkat minnesbilden av vissa händelser. Det finns också risk för att svar kan ha påverkats av senare rationalisering av det personliga handlandet. Det går inte heller att utesluta att de personer som inte hållit kontakt med sina studiekamrater och därmed saknas i urvalet eller de som valt att inte svara på enkäten utgör en grupp vars erfarenheter av tiden vid GIH och gymnastikdirektörsyrket skiljer sig från de övriga. Men med tanke den variation som finns beträffande yrkeskarriärer vågar vi anta att våra respondenter inte utgör extremfallen utan ett rimligt urval bland de som tog examen från den kvinnliga gymnastiklärarkursen vid GIH 1972.

Det insamlade materialet har bearbetats med prosopografisk metod, det vill säga att information om gymnastikdirektörerna sammanställs och utgör grunden för analyser av deras yrkeskarriärer och liv. Metoden används med fördel vid undersökningar av människor som verkar inom samma fält och för vilka liknande uppgifter går att samla in. Den skapar möjlighet att teckna ”kartor” över hur egenskaper och tillgångar fördelar sig. Men den ger också möjligheten att analysera individers och gruppers strategier när de träder in i skilda sociala fält och blir fysiska realiteter i offentligheten, samt möjligheten att få kunskap om tidsandan och värderingarna inom fältet.⁴¹

I och med att vi själva genererar vårt källmaterial skiljer sig metoden för materialinsamling en smula från hur vi historiker oftast närmar oss ett källmaterial. Den innebär emellertid inte att vi i vårt sätt att förhålla oss till källmaterialet skiljer oss från historieforskningens klassiska förhållningssätt av källanalys och källkritik. En komparativ ansats löper också som en röd tråd genom hela studien, då många frågeställningar är likartade med dem som ställts till källmaterialet vid tidigare studier av kvinn-

39 Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (Stockholm, 2002), passim.

40 Thomas Lindkvist, ”Inledning”, i *Metodövningar i historia 2. Historisk teori, metod och källkritik* (Lund, 1996), s. 6–10.

41 Donald Broady, *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920* (Uppsala 1998); Donald Broady, ”French prosopography: Definition and suggested readings”, *Poetics* 30:5–6 (2000).

liga gymnastikdirektörer. Detta ger goda förutsättningar för att analysera förändring över tid.

Resultat: 1972 års kvinnliga gymnastikdirektörer

De gymnastikdirektörer som utexaminerades från GIH i Stockholm i juni 1972 var, som framgår av tabell 1, i de flesta fall strax över 20 år och hade därmed en cirka 40-årig yrkeskarriär framför sig.

Tabell 1 *Födelseår för studenterna.*

Födelseår	Antal
1942	2
1943	1
1945	2
1947	3
1948	3
1949	6
1950	8
1951	14
1952	4
Summa	43

Källa: Enkät till de kvinnor som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

Det stora flertalet av studenterna var födda åren runt 1950, men ett totalt åldersspann på tio år. I detta avseende skilde de sig inte på något väsentligt sätt från tidigare undersökta årskullar av kvinnliga gymnastikdirektörer. Över hälften av dem, 24 av 43, började också studera vid GIH direkt efter avslutade gymnasiestudier. Bland dem som gjorde något annat däremellan hade de flesta studerat vid andra högskolor och universitet med pedagogikstudier som det absolut vanligast förekommande ämnet. Men det fanns även de som arbetat under en längre period. Åtta av tio antogs vid GIH första gången de sökte, nio av de 19 som inte började vid GIH direkt efter gymnasiet kan alltså antas ha gjort annat i väntan på eller för att meritera sig för studier vid GIH.⁴² Det faktum att en majoritet av studenterna uppfyllde de höga antagningskraven redan efter avslutade

42 Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972. Genomförda högskole- och universitetsstudier i likhet med studier vid den svenska idrottsrörelsens folkhögskolor Lillsved och Bosön och arbetserfarenhet gav meritpoäng vid antagning till GIH.

gymnasiestudier talar för att vi har att göra med en studiebegåvad och studiemotiverad grupp blivande gymnastikdirektörer.

Geografisk hemort

Varifrån i Sverige kom då den kvinnliga GIH-studenten 1970? Tidigare undersökningar ger vid handen att GCI lockade studenter från hela Sverige. År 1893 var dåvarande GCI den enda utbildningsinstitutionen i landet för kvinnliga gymnastikdirektörer. År 1932 hade ytterligare två privata institutioner tillkommit, Arvedsons gymnastikinstitut i Stockholm från 1902 och Sydsvenska gymnastikinstitutet i Lund från 1909.⁴³ År 1970 fanns som nämnts ovan även GIH Örebro, vilken borde ha attraherat studenter från landets mellersta och västra delar.

GCI var tidigare attraktivt för utländska studenter. De sökte sig till Sverige och GCI för att utbilda sig i lingvgymnastik för att sedan återvända hem och starta yrkeskarriärer med en prestigefylld examen i bagaget. Den internationella dragningskraften avtog dock under 1900-talet. År 1970 var två av de 69 antagna studenterna från utlandet, båda från huvudsakligen svenskspråkiga Jakobstad i Österbotten i Finland.⁴⁴ En viktig orsak till den minskade internationella dragningskraften var att det under 1900-talet etablerades nationella utbildningar runt om i världen, vilket gjorde den svenska gymnastikdirektörsutbildningen till något mindre exklusiv.

Som framgår av tabell 2 var 15 av de utexaminerade födda i Götaland. Samma sak gällde för uppväxtort, men med en större representation från Göteborg när det kommer till uppväxtort än för födelseort. Tio av dem var födda i Norrland, spridda från Gästrikland till Lappland. Sexton var födda i Svealand, sju av dem från Stockholm, tre från huvudstadens kranskommuner, övriga från Uppsala och Östhammar, Karlskoga och Karlstad samt Fagersta, alltså inga studenter från Närke, vilket skulle kunna förklaras med GIH Örebros etablering 1966.

År 1893 var 36 procent födda i Svealand, 28 i Götaland, 16 i Norrland och 20 procent födda utomlands. Det fanns alltså ingen egentlig skillnad 1972 mot 80 år tidigare vad gäller elever från Svealand, men en viss ök-

43 Theodor Bergqvist, *Den svenska gymnastikens spridning 1813–1913* (Wörishofen 1913) s. 68. Sydsvenska Gymnastikinstitutet finns kvar i dag 2020 men ägnar sig endast åt sjukgymnastiska behandlingar. Arvedsons lades ner 1937.

44 Yttergren & Bolling, 2016; Yttergren, 2019; *Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm*, s. 5.

ning av eleverna från Götaland och Norrland och en stark minskning av de utrikesfödda.

Tabell 2 *Födelse- och uppväxtregion för 1972 års kvinnor.*

Region	Född	Uppvuxen
Götaland	15	15
Svealand	16	17
Norrland	10	10
Finland	2	1
Summa	43	43

Källa: Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

Sammantaget visar tabell 2 att rekryteringen av kvinnliga studenter 1970 var någorlunda jämn från landets olika delar. Gymnastiklärarutbildningen var alltså en utbildning som lockade studenter oberoende av geografisk hemvist, en utbildning värd att lämna hemorten och flytta till Stockholm för att få del av.

Social sammansättning

Tidigare forskning har visat att kring 1970 var den sociala rekryteringen till studier vid svenska universitet sned. En klar majoritet kom från socialgrupp ett och två och endast en femtedel från socialgrupp tre. Högre utbildning var således en angelägenhet för samhällets mellan- och över-skikt.⁴⁵ När de kvinnor som inledde sina studier vid GIH 1970 studeras framträder en annan bild. Det visar sig att en majoritet av dem hade en mer folklig bakgrund och dessutom kom från hem i vilka det inte fanns en tradition av högre utbildning. Av tabell 3 framgår att nästan två tredjedelar av deras föräldrar hade folkskola som högsta formella utbildning och det förekom ingen större skillnad i utbildningsnivå mellan mödrar och fäder. Den enda noterbara skillnaden finns när det handlar om den högsta utbildningsnivån, som dominerades av män, men då rör det sig om ett ringa antal individer. Det var alltså inte ur familjer med högre bildningstradition som GIH rekryterade sina kvinnliga studenter 1970.

45 Göran Cigéhn & Johnny Karlsson, *Umeåstudent 1970. Några data om de nyinskrivna studenterna vid Umeå universitet och högskolor höstterminen 1970* (Umeå, 1971), s. 12–13.

Deras familjers bildningsbakgrund kan snarare sägas ha varit representativ för befolkningen i stort.⁴⁶

Tabell 3 *Föräldrarnas högsta utbildningsnivå.*

Högsta utbildning	Mödrar	Fäder
Folkskola	28	27
Gymnasium eller motsvarande	8	6
Universitet/högskola	4	8
Annat	2	2
Inget svar	1	-
Summa	43	43

Källa: Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

I tidigare undersökningar av kvinnliga gymnastikdirektörer har deras sociala bakgrund kategoriserats efter deras fäders yrken. Det har gjorts med hjälp av en indelning i olika yrkeskategorier som utformats av historikern Sten Carlsson.⁴⁷ Av jämförelseskäl har föräldrarna till de gymnastikdirektörer som tog examen vid GIH 1972 klassificerats enligt samma princip. Väl värt att notera är emellertid att de växte upp i en tid när gifta kvinnor med barn i stor utsträckning arbetade hemma, så vad gäller mödrar måste uppdelningen i olika yrkeskategorier tas med en stor nypa salt. Men för att möjliggöra framtida jämförelser har vi trots detta valt att ta med även mödrarnas huvudsakliga sysselsättning.

Tabell 4 *Föräldrarnas yrken bland de kvinnor som tog examen vid Gymnastik- och idrotts högskolan (GIH) i Stockholm 1972.*

Yrkeskategori	Fäder	Mödrar
Storföretagare	-	-
Ämbetsmän	10	6
Tjänstemän	6	9
Småföretagare	11	3
Bönder	3	1
Arbetare	13	6
Hemmafru	-	18
Totalt:	43	43

Källa: Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

46 Kjell Östberg & Jenny Andersson, "Skolan en spjutspets mot framtiden?", i Kjell Östberg och Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012* (Stockholm, 2013), s. 289.

47 Sten Carlsson, *Svensk ståndscirkulation 1680–1950* (Uppsala 1950).

Bland de kvinnor som tog examen 1893 återfanns hälften av studenternas fäder inom ämbetsmannaklassen, därutöver var fördelningen relativt jämn mellan storföretagare, tjänstemän och småföretagare. Redan då fanns det enstaka studenter vars fäder kunde föras till arbetarklassen, men studenterna stammade framför allt ur samhällets övre skikt. År 1932 kom en klar majoritet av fäderna från samhällets mellanskikt och övre mellanskikt. Alla klasser fanns representerade, men att högskolestudier inte var något för unga kvinnor ur arbetarklassen var tydligt.⁴⁸ År 1972 hade, som framgår av tabell 4, den sociala bredden på studenterna ökat radikalt. De stammade i långt högre grad från arbetar- och lägre medelklass. Vi kan också konstatera att det fanns en viss del hemmafruar, men även att många av dessa varit yrkesaktiva på deltid.

Att utbildningen vid GIH var tvåårig, yrkesinriktad och det var lätt att få arbete efter examen kan ses som viktiga faktorer för att utbildningen lockade studiebegåvade elever från miljöer utan tradition av högre utbildning.

Idrottsligt kapital

Var de kvinnor som sökte sig till GIH 1970 så kallade idrottsnördar och gymnastikvirtuoser eller studenter med intresse för undervisning och barn eller kanske en kombination av dessa? Forskning om vilka faktorer som styr en individs yrkesval (och därmed också utbildning) konstaterar att frågan är komplex och att många olika faktorer styr yrkesvalet. Personlighet, uppväxt, familj, motivation och sociala faktorer brukar nämnas. Annan forskning lyfter fram att kön, statusen på yrket och egenintresse är centrala faktorer. Till det ska läggas att cirka tio procent ”ärver” sitt yrke efter någon av föräldrarna. Detta är särskilt vanligt i yrken som kräver akademisk utbildning, till exempel läkare och tandläkare.⁴⁹ En faktor som kan förmodas ha påverkat GIH-kvinnornas val av professionsutbildning var deras idrottsliga kapital. Frågan är således om de var idrottsaktiva och idrottsintresserade?

Det visade sig att idrottsintresset var stort, till och med mycket stort. Många av dem hade erfarenhet av idrottande på yttersta elitnivå. Vidare kan noteras att det var en palett av olika idrottsgrenar som de ägnat sig

48 Bolling & Yttergren, 2016; Yttergren, 2019, s. 10–11.

49 Karin Fransson & Gunnel Lindh, *Ungdomars utbildnings- och yrkesval: I egna och andras ögon* (Stockholm, 2004); Kenny Petersson, ”Hög utbildning går i arv”, *Välfärd – SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och välfärd*, nr 1, 2016, s. 22–24.

åt. Ingen enskild idrottsgren dominerade, möjligen med undantag för gymnastik – tidens stora kvinnoidrott. Den idrottsliga kompetensen var således inte bara hög utan även bred bland studenterna.⁵⁰

Det starka idrottsintresset var också ett av huvudskälen till att de sökte sig till GIH. Förhoppningen var förmodligen att det skulle vara lika positivt att arbeta professionellt med idrottsundervisning i skolan som att ha idrott som fritidsintresse. Ett annat viktigt skäl bakom valet av utbildning var att det fanns ett intresse bland dem för att undervisa. Men även andra skäl framfördes som orsak till utbildningsvalet, vilket kan sägas belägga tidigare forskningsresultat om komplexiteten bakom individens val av yrke och professionsutbildning.

Giftermål och yrkeskarriär

Det svenska socialförsäkringssystemet hade fram till mitten av 1950-talet präglats av ett familjeförsörjarideal, som kan sägas ha hört hemma i det som historiker kallat husmorskontraktets normativa genusordning. Därefter blev inkomsttryggheten allt mer dominerande i systemet, och därmed också en tvåförsörjarmodell som hör hemma i ett jämställdhetskontrakt, vilket slog igenom i Sverige på 1970-talet.⁵¹ Forskning har visat att socialförsäkringssystemens utformning påverkar genusordningen. Valet av försäkringsmodell ger nämligen olika konsekvenser för män och kvinnor: ”val av system uttrycker idéer om hur man anser att förhållandet mellan män och kvinnor bör vara. Därmed påverkar det även hur individer väljer försörjning och barnomsorg, vare sig det varit avsikten eller ej när systemet skapades.”⁵²

Tidigare studier av kvinnliga gymnastikdirektörer ger vid handen att yrkeskarriären slutade och hemmafrulivet började i samband med giftermål vid sekelskiftet 1900. I slutet av mellankrigstiden hade detta ändrats och handlingsutrymmet ökat för de kvinnor som bildade familj. Bland de kvinnor som tog examen från GCI 1932 har som nämndes inledningsvis tre handlingsstrategier identifierats:

- arbetslinjen (åter till arbete direkt efter barnafödande)

⁵⁰ Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

⁵¹ Åmark, 2005, s. 226–227.

⁵² Åmark, 2005, s. 225.

- hemmafrualternativet (återvända aldrig till yrket efter giftermål och barnafödande)
- återvändningsstrategin (först hemmafru och åter till yrket när barnen blivit stora nog att klara sig själva)

En kvinnlig gymnastikdirektör hade alltså större handlingsutrymme när det kom till att kombinera yrkeskarriär och familjebildning under mellankrigstiden, men att satsa på en yrkeskarriär medförde dubbelarbete och problem med att få ihop det så kallade livspusslet.⁵³

Hur var det då för gymnastikdirektörer som lämnade GCI 1972? Vilka strategier stod öppna för dem och vilket handlingsutrymme hade de? Först kan noteras att de gifte sig, eller levde i samboförhållanden, i stor utsträckning. I stort sett alla hade också barn. I relation till samhället i övrigt var de mer giftas- och sambobenägna än andra i samhället.⁵⁴

Avskaffandet av sambeskattningen av makar 1970 var en viktig faktor, extra viktig i ett land med höga marginalskatter där progressiviteten i skatteskalen drabbat gifta kvinnor som började arbeta extra hårt. Det var också av stor betydelse att den expanderande kommunala barnomsorgen höll kostnader på en nivå som gjorde det ekonomiskt fördelaktigt för föräldrar att återvända till yrkeslivet. Den kommunala barnomsorgen tillsammans med avskaffandet av sambeskattningen skapade alltså goda förutsättningar för många kvinnor att stanna kvar i arbetslivet även efter det att de bildat familj.⁵⁵ Handlingsutrymmet för dem att utnyttja sin utbildning för att göra karriär oavsett familjesituation ökade därmed radikalt.

En klar majoritet (72 procent) av dem menar också att familjebildning och barn inte påverkade deras yrkeskarriär i någon högre grad. Bland de övriga menade 21 procent att deras yrkeskarriärer påverkats i ”viss utsträckning” och sju procent ansåg att de påverkats ”mycket”. Bland de sistnämnda fanns de som var gifta med män vars arbeten innebar förflyttningar till nya platser i landet eller att de själva tog ansvar för hem och barn. Andra lyfter å andra sidan fram att männen stöttat dem och varit positiva till deras satsningar på studier och karriär, alltså att familjebildning haft påverkan, men enbart positiv, på deras karriärer.

53 Yttergren, 2019, s. 18.

54 SCB, *Generationer genom livet: En demografisk beskrivning av födda under 1900-talet* (Stockholm, 2014).

55 Christina Florin, ”Skatten som befriar. Hemmafruar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt” i Christina Florin, Lena Sommestad och Ulla Wikander (red.) *Kvinnor mot kvinnor: Om systerskapets svårigheter*. (Stockholm, 1999); Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012* (Stockholm, 2013), s. 182–186.

Hur ska man då förstå förändringen mellan 1893 och 1972 vad gäller giftermåls och barnafödandes inverkan på yrkeskarriären? Samhällsutvecklingen och politiska beslut möjliggjorde och underlättade för GIH-kvinnorna att satsa på sitt yrke samtidigt som de bildade familj. Den kommunala barnomsorgen byggdes som nämnts ut rejält från 1960-talet och framåt. År 1965 fanns det 12 000 förskoleplatser. Fem år senare var siffran 29 000 och 1980 fanns 129 101 barn under sju år inskrivna på förskolor och fritidshem.⁵⁶ Denna utbyggnad av barnomsorgen skedde parallellt med att GIH-kvinnorna bildade familj och tack vare den kunde de till skillnad från tidigare generationers kvinnliga gymnastikdirektörer kombinera yrkeskarriären med att vara småbarnsförälder. Det går inte heller att bortse från att de i högre grad än sina föregångare stammade från miljöer där arbetande mödrar inte var något ovanligt. Det var något många fått i sig med modersmjölken och de tvekade därför inte att tillvarata de möjligheter som den expanderande välfärdsstaten tillhandahöll.

Historikern K G Hammarlund menar att denna expansion av välfärdsstaten inte handlade om en omsorg om barnet utan syftade just till att frigöra en stor arbetskraftsresurs som skulle bidra till välfärdsstatens uppbyggnad, nämligen unga kvinnor med barn, vilka tidigare i hög grad stannat hemma med barnen och därmed inte stått till arbetsmarknadens förfogande.⁵⁷ GIH-kvinnornas ökade handlingsutrymme kan ses som exempel på denna politiska ambition. Som framgår av tabell 5 valde en majoritet – åtta av tio – att i någon form utnyttja den kommunala barnomsorgen. Några valde att stanna hemma och ett fåtal löste barnomsorgsfrågan på egen hand. Att ge upp sin yrkeskarriär på grund av barnafödandet och giftermål fanns inte på agendan för 1970-talets yrkeskvinnor. De hade fått ett ökat handlingsutrymme både formellt och reellt, och det tog de vara på.

56 K G Hammarlund, *Barnet och barnomsorgen. Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt* (Halmstad, 1989), s. 161. Sverige. Statistiska centralbyrån, *Statistisk årsbok för Sverige Årg. 1982/83* (Stockholm, 1982), s. 271.

57 Hammarlund, 1989, s. 165.

Tabell 5. Huvudsakliga barnomsorgsalternativ.

Barnomsorg	Antal
Stannade hemma	5
Partner hemma	3
Privat alternativ	7
Kommunal barnomsorg	30
Annat alternativ	2
Totalt	47

Källa: Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972. Mer än ett alternativ möjligt, totalt besvarade frågan av 38 respondenter.

Det tycks, som nämnts ovan, inte som om att gymnastikdirektörerna hade några stora bekymmer när det kom till att kombinera familjebildning och barn med en yrkeskarriär. Totalt är det 37 av respondenterna som noterat sitt civilstånd som gift/sambo, fem som ensamstående och en som annat och av de ensamstående var det två som kommenterade att de var skilda. Över 90 procent av dem har barn, de utan barn fanns i samtliga kategorier.

Jämställdhetsfrågan

Ett av det senaste halvseklets stora inrikespolitiska stridsämnen har varit jämställdhetsfrågan. Den engagerade också de kvinnliga GIH-studenterna. Under den tid de utbildades vid GIH rådde särundervisning, vilket tog sig uttryck i skillnader i kursinnehåll mellan kvinnor och män, skillnader som följde ett tydligt mönster. Här kan nämnas att den kvinnliga kursen hade 165 timmar bollspel och den manliga kursen 200 timmar. Även i undervisning i friidrott hade männen fler timmar, 130 timmar mot 110. Kvinnorna hade däremot betydligt fler timmar i ämnen som musikteori och musikpraktik.⁵⁸

Särundervisning gällde också i grund- och gymnasieskolan. År 1976 infördes samundervisning på försök vid GIH och året efter permanentades den, vilket kan ses som ett tecken på en anpassning till tidsandan i samhället. Däremot dröjde det till 1980-talet innan samundervisning infördes i skolorna, först i grundskolan och senare på gymnasiet. Forskning har visat att flickorna blev samundervisningens förlorare.⁵⁹ Dessa

⁵⁸ *Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm*, s. 27–30.

⁵⁹ Carli, 2004, s. 205–219.

forskningsresultat har emellertid inte hindrat flera respondenter från att lyfta fram införandet av samundervisning som en viktig jämställdhetsfråga.

Svaren på frågor som berör jämställdhet inom skolan som arbetsplats talar för att skolan i stor utsträckning har varit en jämställd arbetsplats. Bland de som besvarade frågan upplevde 19 stycken (47,5 procent) skolan som mycket jämställd, och lika många som i viss utsträckning jämställd. Endast två respondenter upplevde skolan som en arbetsplats som inte var jämställd i någon större utsträckning

1990-talets kommunalisering och friskolereform ledde enligt flera respondenter till att skolan blev en mindre jämställd arbetsplats. Huruvida införandet av individuell lönesättning 1996 påverkade detta är oklart. Det är också viktigt att komma ihåg att grundskolan, där många arbetade under sin yrkesaktiva tid, var en kvinnodominerad värld.⁶⁰

Hur upplevde gymnastikdirektörerna då att förhållandet mellan könen förändrades under deras yrkeskarriärer? Hela 61,5 procent ansåg att det inte var någon större skillnad, vilket är en smula förvånande då de var yrkesaktiva från 1972 och fram till slutet av 2010-talet. Sju av dem ansåg att det förhållandet blev något mer jämlikt och sju att förhållandet kontinuerligt blev mer jämlikt. En respondent svarade att förhållandet blev mer ojämnt, men kommenterade tyvärr inte svaret.⁶¹

En skola i förändring

De nyexaminerade gymnastikdirektörerna kom till en skola där förändringens vindar blåste, förändringsvindar som tilltog mot millenniumskiftet 2000. Historikern Gunnar Richardsson menar att tiden efter 1970-talet innebar en veritabel revolution inom utbildningsområdet efter en ganska evolutionär utveckling decennierna före.⁶² På den högsta politiska nivån, där regeringar av olika politisk färg avlöste varandra, pågick en intensiv diskussion kring skolans styrning: vem skulle bestämma över skolans verksamhet och inriktning? Staten? Kommunerna? Denna diskussion ledde till avgörande förändringar: från en stark statlig styrning till en mer differentierad styrning av skolan. Denna process fortsatte se-

60 Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

61 Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

62 Richardsson, 2004, s. 82.

dan med beslutet att kommunalisera skolan och den påföljande friskole-reformen i början av 1990-talet.⁶³

I början av det på många sätt omvälvande 1990-talet hade respondenter varit ute i yrkeslivet i två decennier och de hade därmed möjlighet att sätta ”nymodigheterna” inom skolan i relation till hur det varit tidigare. Vid sidan av nämnda strukturella förändringar var den största nyheten införandet av 1994 års läroplan för de obligatoriska och frivilliga skolformerna, Lpo 94. För idrott innebar den för grundskolan att ämnets tidstilldelning minskade från 537 timmar i den tidigare läroplanen till 460 timmar. Till detta skall läggas dels att skolor själva kunde bestämma över undervisningstiden, och konsekvensen blev att ämnet idrott lokalt kunde få mer tidsutrymme efter 1994 än tidigare trots nerdragningen i tidstilldelningen, dela att timindragningen för idrott var ännu större på gymnasiet. Helhetsbilden ger vid handen att idrottsämnet fick stryka på foten i och med Lpo 94. Även antalet friluftsdagar drabbades. År 1965 garanterades sex till tolv friluftsdagar per år, i Lpo 94 försvann dessa helt.⁶⁴

Det kan noteras att respondenterna inte var nöjda med förändringarna i skolan kring sekelskiftet 2000. Cirka 70 procent menade att förändringarna innebar en viss eller stor försämring, men det fanns en minoritet på tio procent som ansåg att en viss förbättring skett.

Idrottsläraryrkets status

I en utvärdering av kommunaliseringens konsekvenser för skolan slog regeringens utredare Lars Levin 2014 fast: ”I flera olika avseenden har läraryrkets status sjunkit sedan början av 1990-talet.”⁶⁵ Det finns en samsyn mellan olika centrala aktörer när det kommer till frågan om läraryrkets status. Svensk skola har, allt sedan 1990-talets ekonomiska kriser och organisatoriska omdaning försämrats och läraryrket har tappat i status. I en utredning av expertgruppen för studier i offentlig ekonomi konstaterades att läraryrket inte bara har tappat i status utan även att lärarutbild-

63 Christina Hudson & Anders Lidström, ”Elitskola, jämlikhet, marknad. Skolpolitiska förändringar i Sverige och Storbritannien under 1900-talet”, Lena Andersson-Skog och Olle Krantz (red.), *Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige* (Lund, 2002), s. 238–243; Johanna Ringarp, *Professionens problematik. Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling* (Stockholm, 2011), passim.

64 Sandahl, 2005, s. 90–95.

65 Sverige. Utredningen om skolans kommunalisering, *Staten får inte abdikera. Om kommunaliseringen av den svenska skolan: betänkande* (Stockholm, 2014), s. 178 f.

ningen har blivit en plats för mindre studiemotiverade studenter och att studievana, i synnerhet unga män, i hög utsträckning väljer bort lärarutbildningen för andra mer prestigefyllda och kravfyllda utbildningar.⁶⁶

Sammantaget ger detta en dyster bild av utvecklingen både i skolan och inom idrottsämnet under främst den senare delen av GIH-kvinnornas yrkeskarriärer. Hur ser då de själva på idrottsämnets status? Här finns skäl att åter poängtera att när de inledde sina studier vid GIH var det svårt att komma in, antagningspoängen var höga och de erhöll titeln gymnastikdirektör. Kvinnorna bekräftar i hög grad den ovan givna dystra bilden. Över 60 procent menar att yrkets status har försämrats. Drygt tio procent av dem tycker dock att det blivit en viss förbättring och förklarar det med ett ökat hälsomedvetande i samhället och att ämnet ”blivit mer accepterat för motionens skull”. Men även det faktum att idrottslärare utbildats inom ytterligare ett skolämne har påverkat statusen.⁶⁷ Idrottsämnet i sig tycks också ha haft låg status i relation till andra ämnen.⁶⁸ Ingen av respondenterna menar heller att det skett en ”stor förbättring” av yrkets status.

Skolans ”krisstämpel” och att läraryrket förlorat i status har säkert bidragit till GIH-kvinnornas relativt stora yrkes- och utbildningsmobilitet, vilken framkommer nedan. Många valde nämligen att satsa på andra karriärer när de upplevde att skolan inte längre gav de utmaningar som de hade kapacitet och ambition för.

Idrottslärare för livet?

I de tidigare studierna av gymnastikdirektörers yrkeskarriärer kunde det konstaterades att få av dem bytte yrkesbana. Det kan ha berott på att de hade dubbel yrkeskompetens och därmed kunde byta yrke eller kombinera sjukgymnastyrket med idrottslärarens. Däremot var det många som slutade i samband med giftermål och barnafödande. Hur agerade då de kvinnor som gick ut GIH 1972? Var de idrottsläraryrket trogna eller satsade de på nya yrkeskarriärer?

För en klar majoritet var idrottslärare det huvudsakliga yrket men cirka en tredjedel valde en annan yrkeskarriär. Femton av dem var aktiva

66 Niklas Stenlås, *En kär i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2009:6, s. 96.

67 Meckbach & Larsson, 2014, s. 98.

68 Inger Karlefors, *Att samverka eller...? om idrottslärare och idrottsämnet i den svenska grundskolan* (Luleå, 2002), s. 3–11.

som idrottslärare i 40 år eller mer med två noteringar om hela 46 år i yrket som topp, men det fanns även de som aldrig arbetade som idrottslärare eller lämnade yrket efter något eller några få år.

De har i hög grad vidareutbildat sig. Två tredjedelar av dem har genomgått universitets- och högskoleutbildningar förutom den vid GIH. De har läst in nya ämnen och genomgått andra högre professionsutbildningar.⁶⁹ Beteendevetenskapliga ämnen dominerar som nämndes inledningsvis stort, till exempel pedagogik. Det finns de som genomgått forskarutbildning och därefter inlett framgångsrika forskarkarriärer. Nyfikenheten och vetgirigheten hos dem är påfallande. Frågan är om de sökte sig till nya utbildningar och olika kurser för vidareutbildning på grund av att idrottsläraryrket inte gav tillräckligt mycket tillbaka i form av intellektuell stimulans och personliga utmaningar. Annerstedt med flera kommer till liknande resultat i sin studie av idrottslärare från GIH Örebro. Hela 35 procent av kvinnorna hade där vidareutbildat sig via högskolestudier.⁷⁰

Vissa har följt den gamla utbildningstraditionen i spåren och utbildat sig till sjukgymnast/fysioterapeut. Det finns också de som följt i Karolina Widerströms, Sveriges första kvinnliga läkare, fotspår och övergivit gymnastiken för en karriär som läkare.⁷¹ Exempel på andra professionsutbildningar som attraherat dem som bytt karriär är specialpedagog, socionom, koreograf, bibliotekarie, tandläkare, lärare, arbetsförmedlare och forskare. Vi finner till och med ett par som avancerat till professorer. Att lämna yrket var inget unikt för dem, mönster går igen i andra studier.

På frågan varför de valde bort idrottsläraryrket svarade ett flertal att de valt vidare studier, men även erbjudande om ett mer intressant arbete var en vanlig anledning. Endast två anförde arbetsmiljön som skäl och lika många framhöll arbetsskada som argument till varför de lämnade yrket, medan tre nämner att gymnastikläraryrket var fel yrke för dem. Även här påminner svaren om vad bland annat Claes Annerstedt kommit fram till i sin forskning.

Kvinnorna som gick ut GCI 1893 valde i mycket hög utsträckning en utländsk karriär av varierad längd, från livslång till kortare perioder. Den internationella arbetsmarknaden för svenska gymnastikdirektörer fanns inte kvar då linggymnastiken förlorat sin attraktionskraft och dessutom

69 Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972.

70 Annerstedt, Magnusson & Johansson, 1994, s. 34–35.

71 Lena Hammarberg, ”Karolina Widerström – sexualreformatör och föreningskvinna” i Britt Marie Fridh-Haneson och Ingegerd Haglund (red.), *Förbjuden frukt på kunskapens träd. Kvinnliga akademiker under 100 år* (Stockholm, 2004), s. 110–113.

de flesta länder upprättat egna utbildningar inom fysisk fostran. Världen var inte heller en gränslös och passfri plats, vilket den varit före första världskriget. De kvinnor som tog examen 1972 arbetade så gott som uteslutande i Sverige. De som arbetade utomlands inom det kroppskulturella fältet gjorde det främst korta perioder som simlärare, skidlärare, danslärare och dylikt. Det var snarast deras kompetens inom enskilda idrottsgrenar som möjliggjorde utlandsarbete vilket hade karaktär av ”upplevelsearbeten” och inte livslånga vistelser utomlands där den yrkeskompetens som de erhållit vid GIH stod i fokus.

Arbetsmiljö

I en studie från 1986 konstateras att ”ett fåtal gymnastiklärare klarar sig utan förslitningsskador under sina gymnastiklärarår”.⁷² De kvinnliga gymnastikdirektörerna som gick ut 1972 drabbades i hög grad, nästan 50 procent, av arbetsskador under sina yrkeskarriärer, vilket påverkade deras vardag som idrottslärare. Vissa av dem drog ner på den fysiskt krävande idrottsundervisningen och övergick till undervisning i annat ämne, särskilt mot slutet av yrkeskarriären. Det hände till och med att arbetsskadan ledde till att idrottslärarkarriären fick avslutas och en ny yrkeskarriär ta vid.

Att arbeta heltid som idrottslärare är således krävande och risken är stor för olika typer av arbetsskador. Idrottslärare vittnar om kalla idrottsbhallar med dålig akustik som gav problem med rösten (stämbandsbesvär), hårda golv, vilket påverkade fotleder, knän och benhinnor. Problemen gällde inte bara de sista decennierna på 1900-talet utan fortsatte in på 2000-talet.⁷³

Det råder ingen tvekan om att gymnastikläraryrket rymt såväl för- som nackdelar. Respondenterna framförde fyra fördelar med yrket:

- att yrket gav möjlighet till fysisk aktivitet,
- rörelseglädjen,
- den kontakt yrket gav med barn och ungdomar bland vilka ämnet var populärt,
- att det var ett fritt, flexibelt och självständigt yrke.

⁷² Annerstedt, 1986, s. 8-14.

⁷³ Se även Maria Engström & Petra Karlsson, *Hur ser fysiska arbetsmiljön egentligen ut?* Examensarbete 25:2006 GIH, s. 18-21.

När nackdelar med yrket efterfrågades var svaren inte fullt så enkla att kategorisera. Men fyra problemområden var vanligt förekommande:

- den tidspress och stress som skapades av allt för snålt tilltagna tidsramar för undervisningen, och ett stort elevantal,
- de fysiska påfrestningar som var förknippade med yrket,
- hög ljudnivå på arbetsplatsen,
- att det var ett ensamt yrke.

Vi kan alltså se att elevkontakten varit av betydelse för respondenterna, den sågs som ”viktig”, ”stimulerande” och ”utvecklande”. Men samtidigt påpekades att de saknade regelbundna kontakter, att vara i ett sammanhang med resten av lärarkollektivet. Idrottsläraryrket var enligt respondenterna i så måtto ett ensamt yrke. Just arbetskamrater och den sociala samvaron brukar lyftas fram som viktiga faktorer för trivsel och fortsatt yrkesverksamhet.

Sammanfattning

Syftet med denna studie var att analysera en grupp kvinnliga yrkesutövares karriärmöjligheter och hur förutsättningarna för en profession utvecklats och förändrats sedan slutet av 1800-talet. Därutöver förhåller sig studien till våra tidigare studier av kvinnliga gymnastikdirektörers yrkeskarriärer och livsöden, gymnastikdirektörer som tog examen 1893 respektive 1932.

Hur förhöll sig då de kvinnor som tog examen från Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm 1972 till sina föregångare? De skilde sig inte på något avgörande sätt från dem vad gäller ålder och geografiskt ursprung. När de tog examen var de i 20-årsåldern och hade alltså en drygt 40-årig yrkeskarriär framför sig. GIH lockade också studenter från hela Sverige, studenter fann det motiverat att lämna hemorten för att studera till gymnastikdirektör i Stockholm.

De skilde sig emellertid från tidigare årgångar av gymnastikdirektörer, men även från samtida studenter vid andra lärosäten, vad gäller social bakgrund. I slutet på 1800-talet hade utbildningen varit för samhällselitens döttrar; i början på 1970-talet var det en utbildning för unga kvinnor med ambitioner oavsett bakgrund. Bland de som tog examen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet återfanns hälften av studenternas

fäder inom samhällets övre skikt, därefter var fördelningen relativt jämn mellan samhällets mellanskikt och övre skikt. Detta gällde som framgått ovan även för universitetsstudier i stort i Sverige i slutet av 1960-talet. Fäderna till de kvinnor som inledde sina studier vid GIH 1970 fanns dock i långt större utsträckning inom arbetar- och lägre medelklass. Studenterna kom också i hög grad från studieovana hem, tvätredjedelar av deras föräldrar hade lämnat utbildningsväsendet efter fullgjord sexårig folkskola.

Det samhälle de verkade i skilde sig också från det som mött tidigare generationer av gymnastikdirektörer. De hade tack vare politiska beslut om breddad rekrytering till högre utbildning fått möjligheter att tillskansa sig ett verktyg för att påbörja en klassresa som tidigare generationer knappt ens kunnat drömma om och än mindre utnyttja. De gavs därmed möjlighet att göra den typiska, och av flera forskare beskrivna, resan från arbetarklass till medelklass i en tid när högre utbildning var en garant för uppåtående social rörlighet i den trygga välfärdsstaten. De inledde också sina studier och sina yrkesliv under en period då förutsättningarna för social mobilitet inte bara var bättre än för tidigare generationer, det har också visat sig att det var bättre än för efterföljande generationer.⁷⁴

De gjorde också entré på arbetsmarknaden då förutsättningarna för kvinnor att kombinera en yrkeskarriär med familjebildning förbättrades. Politiskt fattade beslut innebar att familjebildning inte hade någon eller endast marginell inverkan på den fortsatta yrkeskarriären bland de kvinnor som tog examen från GIH 1972. Möjligheterna för dem att utnyttja sin utbildning för att göra karriär oavsett familjesituation ökade därmed radikalt.

Till skillnad från för tidigare generationers gymnastikdirektörer berättigade en gymnastikdirektörsexamen 1972 enbart till behörighet att arbeta som idrottslärare och inte som tidigare även som sjukgymnast. Detta är något som kan ha haft betydelse för hur länge de stannade i yrket. Även om en dryg tredjedel av dem var aktiva som gymnastiklärare i 40 år eller längre, så fanns det de som aldrig arbetade som gymnastiklärare eller lämnade yrket något eller några år efter examen. Totalt var det en knapp tredjedel som lämnade idrottsläraryrket för en annan karriär. Det tycks ha funnits en vilja att vidareutbilda sig, att pröva något nytt, något mer utmanande bland fler av dem. Det föga teoretiska och fysiskt präglade, och med tiden mer reglerade, idrottsläraryrket gav kanhända inte dessa från skoltiden teoretiskt högpresterande individer en tillräcklig

74 Eurofound, 2017, s. 1.

intellektuell utmaning, och därför valde de att gå vidare till andra mer utmanande yrken. Det går inte heller att bortse från att utbildningen vid GIH var tvåårig och ledde till arbete efter examen, något som sågs som positivt för studenter från miljöer utan tradition av högre utbildning. När de sedan upptäckte att de hade goda förutsättningar för högre studier och att de inte var så märkvärdiga hade de inga problem med att söka sig vidare inom universitets- och högskolevärlden för att göra karriär.

De senaste tre decennierna har svensk skola och även läraryrket diskuterats flitigt i skilda forum. Skolan har fått något av krisstämpel över sig. I denna diskussion har fokus också riktats mot läraryrket och dess låga status. Respondenterna bekräftar denna bild av skolan och menar med några undantag att idrottsläraryrkets status sänkts över tid och lyfter fram de politiska besluten på 1990-talet som bidragande orsaker. I en avhandling från 2006 där hundra olika yrken rangordnas efter status framträder läraryrkets låga status i samhället också tydligt. Få yrken som krävde högskoleutbildning rankades lägre.⁷⁵

Ur ett bredare samhällsperspektiv framstår de unga kvinnor som tog examen från Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm 1972 som medverkande i en av den svenska välfärdsstatens framgångssagor. De tillhörde i de flesta fall en av de första generationer som fick sin utbildning i den ”nya” svenska enhetsskolan, en skola som baserades på idén att utbildning var ett verktyg för social förändring.⁷⁶ De gjorde därefter entré i den högre utbildningen i samband med den stora universitetsreformen som genomfördes 1969, vars syfte var att bredda universitets och högskolors rekryteringsunderlag samtidigt som utbildningarna anpassades efter samhällets behov.

Mot bakgrund av vad vi vet om dessa gymnastikdirektörers ursprung ligger det nära till hands att kategorisera dem kollektivt som välfärdsstatens framgångsrika klassresenärer. 1960-talets politiska reformer, bland annat skapandet av enhetsskolan och den sociala breddningen av den högre utbildningen, gav dem möjligheter som inte funnits tillgängliga för tidigare generationer med liknande klassbakgrund. De fick därmed möjlighet att utnyttja sina begåvningar för att ta tillvara detta tillfälle och de kunde därmed inleda en resa med livsmöjligheter och yrkeskarriärer

75 Ylva Ulfsdotter Eriksson, *Yrke, status & genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad* (Göteborg, 2006), s. 205, 233–234.

76 Vissa av kvinnorna från landsbygden hade dock gått kvar i det gamla skolsystemet med realskola som förberedelse till gymnasiet. Enhetsskolans genomförande var en process över tid.

som tidigare inte legat inom personers med snarlik klassbakgrund förväntningshorisont.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Enkät till de som tog examen vid GIH i Stockholm 1972 (hos författarna).

Tryckta källor och litteratur

- Alakoski, Susanne & Nielsen, Karin, *Tala om klass* (Stockholm, 2006).
- Andersson, Lena, *Var det bra så* (Stockholm 1999).
- Annerstedt, Claes, Varannan idrottslärare byter arbete!, *Tidskrift i gymnastik och idrott* 1986, vol. 7, s. 8-14.
- Annerstedt, Claes *Idrottslärarna och idrottsämnet: Utveckling, mål, kompetens – ett didaktiskt perspektiv* (Göteborg, 1991).
- Annerstedt, Claes, Magnusson, Daniel och Johansson, David, ”Uppföljning av en årskull idrottslärare – 15 år efter examen”, *Tidskrift i gymnastik och idrott* 1994, vol. 5, s. 32–38.
- Bergqvist, Theodor, *Den svenska gymnastikens spridning 1813–1913* (Wörishofen 1913).
- Bolling, Hans & Yttergren, Leif (red.), *200 år av kroppsbyggnad. Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrotts högskolan 1813–2013* (Stockholm, 2013).
- Bolling, Hans & Yttergren, Leif, ”Kvinnor, karriär och familj: En studie av svenska kvinnliga gymnastikdirektörer yrkeskarriärer och livsöden kring sekelskiftet 1900”, *Historisk Tidskrift* 136:2 2016.
- Bolling, Hans & Yttergren, Leif, ”Swedish Gymnastics for Export: A Study of the Professional Careers and Lives of Swedish Female Gymnastic Directors 1893 1933”, *International Journal of the History of Sport* 32:11–12 (2015).
- Braverman, Harry, *Arbete och monopolkapitalism: Arbetets degradering i det tjugonde århundradet* (Stockholm, 1985).
- Broady, Donald, ”French prosopography: Definition and suggested readings”, *Poetics* 30:5–6 (2000).
- Brody, Donald, *Formering för offentlighet: En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880–1920* (Uppsala 1998).
- Carli, Barbro, *The making and breaking of a female culture: The history of Swedish physical education ‘in a different voice’* (Göteborg 2004).
- Carlsson, Sten, *Svensk ståndscirkulation 1680–1950* (Uppsala 1950).
- Cigéhn, Göran & Karlsson, Johnny, *Umeåstudent 1970. Några data om de nyinskrivna studenterna vid Umeå universitet och högskolor höstterminen 1970* (Umeå, 1971).

- Engström, Maria & Karlsson, Petra, *Hur sen fysiska arbetsmiljön egentligen ut?* Eurofound, *Social mobility in the EU* (Luxemburg, 2017).
- Florin, Christina, ”Skatten som befriar. Hemmafruvar mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt” i Christina Florin, Lena Sommestad och Ulla Wikander (red.) *Kvinnor mot kvinnor: Om systerskapets svårigheter* (Stockholm, 1999).
- Fransson, Karin & Lindh, Gunnel, *Ungdomars utbildnings- och yrkesval: I egna och andras ögon* (Stockholm, 2004).
- Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm. Redogörelse för högskolans verksamhet under arbetsåret 1971–1972* (Stockholm, 1972).
- Hammarberg, Lena, ”Karolina Widerström – sexualreformatör och föreningskvinna” i Britt Marie Fridh-Haneson och Ingegerd Haglund (red.), *Förbjuden frukt på kunskapens träd. Kvinnliga akademiker under 100 år* (Stockholm, 2004).
- Hammarlund, K G, *Barnet och barnomsorgen. Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt* (Halmstad, 1989).
- Hudson, Christina & Lidström, Anders, ”Elitskola, jämlikhet, marknad. Skolpolitiska förändringar i Sverige och Storbritannien under 1900-talet”, Lena Andersson-Skog och Olle Krantz (red.), *Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige* (Lund, 2002).
- Hugosson, Pernilla, ”Hundra år med föreningen GCI-GIH – en studie om Föreningen GCI-GIH:s kurs- och föredragsverksamhet under fyra olika tidsperioder (Idrottshögskolan i Stockholm: examensarbete 15:2002).
- Hörnqvist, Magnus, *Klass* (Liber, 2016).
- Karlefors, Inger, *Att samverka eller...? om idrottslärare och idrottsämnet i den svenska grundskolan* (Luleå, 2002).
- Linderborg, Åsa, *Mig äger ingen* Stockholm, 2007).
- Lindkvist, Thomas, ”Inledning”, i *Metodövningar i historia 2. Historisk teori, metod och källkritik* (Lund, 1996).
- Lindroth, Jan, *Ling – från storhet till upplösning: Studier i svensk gymnastikhistoria 1800–1950* (Eslöv, 2004).
- Lundvall, Suzanne & Meckbach, Jane, *Ett ämne i rörelse: Gymnastik för kvinnor och män i lärarutbildningen vid Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan under åren 1944 till 1992* (Stockholm, 2003).
- Meckbach, Jane & Larsson, Bengt, ”Läroprogrammet. En utbildning i ständig förändring”, i Suzanne Lundvall (red.) *Från Kungl. Gymnastiska Centralinstitutet till Gymnastik- och idrottshögskolan* (Stockholm, 2014).
- Meckbach, Jane & Wedman, Ingemar, ”Idrottslärarstudenten vid GIH”, *idrottsforum.org*, (2007-01-31).
- Ottosson, Anders, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen? En undersökning av maskulinisering och avmaskulisering 1813–1934* (Göteborg, 2005).
- Pascalidou, Alexandra, *Bortom mammas gata* (Stockholm, 2001).
- Petersson, Kenny, ”Hög utbildning går i arv”, *Välfärd – SCB:s tidskrift om arbetsliv, demografi och välfärd*, nr 1, 2016, s. 22–24.
- Richardsson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*, 7., rev. uppl. (Lund, 2004).

- Ringarp, Johanna, *Professionens problematik. Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling* (Stockholm, 2011).
- Sandahl, Björn, *Ett ämne för alla? Normer och praktik i grundskolans idrottsundervisning 1962–2002* (Stockholm, 2005).
- SCB, *Generationer genom livet: en demografisk beskrivning av födde under 1900-talet* (Stockholm, 2014).
- Stanfors, Maria, *Education, Labour Force Participation and Changing Fertility Patterns* (Stockholm, 2003).
- Sohl, Lena, *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige* (Stockholm, 2014).
- Sohl, Lena, ”Kön, klass, plats och svenskhet: klassberättelser i dagens Sverige”, i *Vad händer med jämställdheten? Nedslag i jämställdhetens synfält*. Red. Paulina de los Reyes (Uppsala, 2011).
- Stenlås, Niklas, *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonom 2009:6.
- Sund, Bill, *Nattens vita slavar: Makt, politik och teknologi inom den svenska bagerinäringen 1896–1955* (Stockholm, 1987).
- Svensk författningssamling: SFS. 1967:273, Kungl. Maj:ts stadga för gymnastik- och idrotts högskolorna: given Stockholms slott den 25 maj 1967* (Stockholm, 1967).
- Sverige. Statistiska centralbyrån, *Statistisk årsbok för Sverige Årg. 1982/83* (Stockholm, 1982).
- Sverige. Utredningen om skolans kommunalisering, *Staten får inte abdikera. Om kommunaliseringen av den svenska skolan: betänkande* (Stockholm; 2014).
- Trondman, Mats, *Bilden av en klassresa* (Stockholm, 1994).
- Ulfsson, Eriksson, Ylva, *Yrke, status & genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad* (Göteborg, 2006).
- Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (Stockholm, 2002).
- Wennerström, Ulla-Britt, *Den kvinnliga klassresan* (Göteborg, 2003).
- Yttergren, Leif & Bolling, Hans, ”Kvinnorna i Stockholm-OS 1912 Gymnastikkvinnornas kamp för plats i det offentliga fysiska rummet”, *Idrott, historia och samhälle* 2016.
- Yttergren, Leif, ”Hemmafru eller gymnastikdirektör eller både och? Kvinnliga gymnastikdirektörer, GCI och folkhemmet 1932–1952”, *Nordic Journal of Educational History* 6:1 (2019).
- Klas Åmark, *Maktkamp i byggbranschen. Avtalsrörelser och konflikter i byggbranschen 1914–1920* (Lund, 1989).
- Åmark, Klas, *Hundra år av välfärdspolitik. Välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige* (Umeå, 2005).
- Östberg, Kjell & Andersson, Jenny, ”Skolan en spjutspets mot framtiden?”, i Kjell Östberg och Jenny Andersson, *Sveriges historia 1965–2012* (Stockholm, 2013), s. 289.
- Östberg, Kjell & Andersson, Jenny, *Sveriges historia 1965–2012* (Stockholm, 2013).

